

*Драганова Дарія Сергіївна,
студентка 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: д.ю.н., професор Давидова І.В.*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ШЛЮБУ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Актуальність питання шлюбу є досить поширеною в теперішній час. Вивчення особливостей римського шлюбу зберігає актуальність і донині, оскільки сучасне шлюбне право європейських країн ґрунтується насамперед на розуміннях юридичного споріднення, до того ж Сімейний кодекс України увібрав в себе категоріальний апарат з римського приватного права.

Метою даної роботи є розкриття поняття шлюбу, його основних ознак та види шлюбу.

Шлюб – як суспільно визнана та підтверджена державою форма співжиття чоловіка та жінки пройшов тривалий історичний розвиток. Римське приватне право розробило особливу концепцію розуміння шлюбу як договору, що покладено в основу розуміння поняття шлюбу в багатьох країнах.

Римський шлюб – союз чоловіка та жінки, союз на все життя, спілкування, засноване на праві божому та людському.

Розвиток шлюбних відносин у Стародавньому Римі пов'язаний з історичними умовами, у яких розвивалися римське суспільство та римська сім'я. Архаїчне римське суспільство прагнуло ідеалізувати сім'ю. Римські юристи досить ідеалістично визначали шлюб. Наприклад, Модестін писав: «Шлюб є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права» (Дигести Юстиніана. 23.2.1). Між тим, в усі часи рабовласницької держави дружина, жінка ніколи не займала рівного з чоловіком, мужем становища. Вона завжди знаходилася в залежності від батька, чоловіка, брата, опікуна тощо. Йдеться не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність.

Римському праву були відомі два види шлюбу:

1) *matrimonium iustum* – «законний шлюб» шлюб, який укладався відповідно до норм цивільного права і допускався лише між римськими громадянами, які володіли *jus conubii* (право вступати в шлюб). Цей шлюб укладався в спеціальних, визначених законом формах і породжував усі передбачені правом особисті та майнові відносини між подружжям. В

залежності від форми укладення шлюбу римський правильний шлюб у свою чергу історично поділявся на два види: шлюб з чоловічою владою (*cum manu mariti*) та шлюб без чоловічої влади (*sine manu mariti*).

2) *matrimonium non iustum* – «незаконний шлюб», тобто, шлюб, що укладався між перегінами та іншими вільними людьми, які не мали здатності укладати римський законний шлюб. Такий шлюб не давав чоловікові *patria potestas* (батьківської влади) та інших цивільних прав, пов'язаних з перебуванням у римському законному шлюбі (наприклад, права на емансипацію, надання сину пекулію тощо).

Римський законний шлюб, у свою чергу, поділявся на два види:

1) шлюб з переходом дружини під владу свого чоловіка (*cum manu mariti*). Для його укладення вимагалось дотримання певної форми, дружина повинна була висловити бажання перейти під владу чоловіка тощо. Після укладення такого шлюбу дружина переходила із своєї родини в родину чоловіка; останній мав над дружиною владу, аналогічну *patria potestas*, внаслідок чого дружина фактично перебувала у становищі;

2) шлюб, при якому дружина не переходила під владу чоловіка (*sine manu mariti*). Якщо вона була «особою власного права», то залишалася юридично незалежною від чоловіка. В іншому разі жінка залишалася під владою свого батька, брата або опікуна.

Законний римський шлюб укладався відповідно до норм цивільного права, допускався тільки між римськими громадянами, що мали *jus conubii*, тобто, право укладати законний римський шлюб. Шлюби між римськими громадянами і перегінами (латинами, вільновідпущениками, колонами) заборонялися.

У ранній період розвитку римського права основним був шлюб з чоловічою владою – *cum manu*. За цим шлюбом жінка підпадала в повну залежність чоловіка чи *pater familias*, якщо чоловік сам перебував під владою батька. Вона займала становище дочки батьків свого чоловіка, абсолютно позбавляючись агнатських зв'язків зі своїми батьками, братами, сестрами та іншими близькими родичами. Влада чоловіка фактично була необмеженою.

Згодом влада чоловіка послабилася. Це пов'язано з розвитком індивідуальної приватної власності. Дружина набуває певних прав на сімейне майно і водночас певну особисту незалежність від чоловіка. Через це на зміну шлюбу *cum manu* приходять новий шлюб – без чоловічої влади (*sine manu*). Уже в класичний період він остаточно витісняє шлюб з чоловічою владою.

З виникненням і утвердженням шлюбу без чоловічої влади ці форми втратили своє значення. Замість них все частіше застосовується проста угода

осіб, що беруть шлюб, з наступним введенням дружини в дім чоловіка. Звісно, угода молодих про шлюб укладалася в присутності близьких родичів, в урочистій обстановці.

Фактичні шлюбні відносини людей, які не могли укласти законний римський шлюб, дістали назву «конкубінат». При цьому малося на увазі постійне співжиття чоловіка і жінки з наміром утворити сім'ю, а не короточасний тимчасовий зв'язок, який переслідувався з часів Августа (зокрема, було видано низку законів, спрямованих на зміцнення моральних підвалин сім'ї, переслідування перелюбства, особливо з боку жінки).

Конкубінат, разом із тим, істотно відрізнявся від такого інституту, як *amīsa* — дозволено законом постійне співжиття неодруженого чоловіка з незаміжньою жінкою. Останнє супроводжувалося вимогою дотримувати низку вимог. Зокрема, чоловік, що мав законну дружину, не мав права мати «подругу». Не можна було мати одночасно більше ніж дві «подруги» або в ролі «подруги» мати чужу дружину. Порушення зазначених заборон тягло *infamia* (обмеження громадянської честі).

Діти, народжені від такого співжиття не були під владою батька й не мали прав на його спадщину, як діти від законного шлюбу, але вони мали названого батька і могли просити в нього допомоги. Після матері вони спадкували на загальних підставах.

Конкубінат і *amīsa*, на перший погляд, мали багато спільного. І в одному, і в іншому випадку йдеться про тривале співжиття неодруженого чоловіка з незаміжньою жінкою, з метою створення подібності сім'ї, але без дотримання форм останньої, передбачених законодавством. Проте, конкубінат займав більш важливе місце у римському соціальному та юридичному побуті, оскільки мав, практично всі ознаки шлюбу. Від останнього його відрізняло лише те, що він був укладений без дотримання формальностей, але не внаслідок відсутності бажання встановити сімейні стосунки, а через об'єктивні щодо них перепони юридичного характеру.

Визнаючи конкубінат законним зв'язком, Октавіан Август до початку конкубінату вимагав дотримання тих же умов, що й при укладенні законного шлюбу. Зокрема, перешкодою конкубінату була спорідненість, перебування у шлюбі, недосягнення шлюбного віку тощо.

Конкубінат, на перший погляд, практично не створював правових наслідків. Діти, народжені в конкубінаті, не набували імені й статусу свого батька автоматично, не мали права на аліменти, не могли стати спадкоємцями після його смерті, не одержували статусу шлюбних дітей, на них не

поширювалась батьківська влада. Жінка в таких відносинах не поділяла суспільного становища і соціального стану свого фактичного чоловіка тощо.

Проте, враховуючи його значення, як фактичного аналогу шлюбу, необхідного у тих випадках, коли бажання створити сім'ю не могло бути реалізоване через об'єктивні обставини, права осіб, які перебували у конкубінаті, з часом почали захищати за допомогою різноманітних юридичних прийомів.

Таким чином, конкубінат у Римі у певних сферах відносин мав фактично таке ж правове значення, як і законний шлюб.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що у римському приватному праві сформувалися кілька правових форм шлюбних та подібних до шлюбних відносин. По-перше, це дві точно визначені форми законного шлюбу. По-друге, це кілька визнаних законом форм фактичного співжиття, найбільш важливою з яких є конкубінат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Калюжний Р. А., Ящурицький Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 182 с.
3. Основи римського приватного права: підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 226 с.
4. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.

Кливак Анастасія Петрівна,

студентка 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: д. ю. н., професор Давидова І.В.

ЗАКОНИ XII ТАБЛИЦЬ – ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО РИМСЬКОГО ПРАВА

Актуальність дослідження джерел римського права, зокрема Законів XII таблиць зумовлюється тим, що все сучасне цивільне законодавство ґрунтується на римському приватному праві. Правова система римського права, а саме його дух, ідеї, головні засади та положення, піддавалися рецепції тією чи іншою цивілізацією на певних етапах їх розвитку, тобто було предметом неодноразових рецепцій. У зв'язку з цими, закономірним є висновок про те, що ідеї, положення та засади права, викладені в Законах XII таблиць знаходять своє втілення в правових системах багатьох держав.